

УДК 658.8

*I. M. Білецька,  
к. е. н. доц. кафедри міжнародної економіки,  
менеджменту й маркетингу Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту  
Тернопільського національного економічного університету*

## ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ЯК ПЕРЕДУМОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

*I. M. Beletskaya,  
Ph.D. Assoc. the chair of international Economics,  
management and marketing Ivano-Frankivsk educational-scientific Institute of management  
Ternopil national economic University*

### ECONOMIC MECHANISM OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS A PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

*В статті обґрунтовано економічний механізм екологічного регулювання, як передумови реалізації концепції стійкого розвитку. Виявлено основні недоліки існуючого економічного механізму екологічного регулювання суб'єктів господарювання. Досліджена зарубіжна практика економічного механізму реалізації екологічного регулювання підприємств.*

*The article justified economic mechanism of environmental management, as preconditions of the implementation of the concept of sustainable development. Highlights the shortcomings of the existing economic mechanisms of environmental regulation of business entities. Studied international practice of economic mechanism of realization of ecological regulation of enterprises.*

**Ключові слова:** економічний механізм екологічного регулювання, екологічні податки, державна система регулювання економічного механізму природоохоронної діяльності.

**Key words:** economic mechanism of environmental management, environmental taxes, the state system of regulation of the economic mechanism of environmental protection.

**Постановка проблеми.** Основні недоліки вітчизняного економічного механізму екологічного регулювання полягають у тому, що він, по-перше, не набув необхідного розвитку; по-друге, не спроможний зацікавити суб'єктів господарювання у проведенні природоохоронних заходів; по-третє, не кореспондує з іншими економічними показниками та факторами підвищення господарської діяльності; по-четверте, недостатньо оперативної й ефективно реагує на динаміку економічних і екологічних процесів у державі.

Однією з передумов подальшої ефективної розбудови економіки України є раціональне використання її природно-ресурсного потенціалу та забезпечення стабільного екологічного розвитку на рівні розвинених країн.

Особливої уваги при цьому заслуговують еколого-економічні питання взаємодії різноманітних галузей господарства з навколишнім природним середовищем, які є недостатньо дослідженими. Наявність невирішених еколого-економічних питань розвитку економіки зумовлює необхідність більш глибокого аналізу формування організаційно-економічних механізмів природоохоронної діяльності, пошуку шляхів більш ефективного їх застосування.

**Аналіз останніх публікацій та досліджень.** В сучасній умовах, всі економічні школи різною мірою пов'язують економічний розвиток з екологічними проблемами. Економічний аспект взаємодії суспільства і природи відображено у фундаментальних дослідженнях таких вчених як Н.Н. Агапова, С.М. Бобильова, А.А. Богданова, І.В. Бестужева-Лади, В.І. Вернадського, А.А. Голуба, К.Г. Гофмана, А.А. Гусева, В.І. Данилова-Данильянца, Дж. Кейнса, А.В. Колосова, М.А. Комарова, М.Я. Лемешева, Н.Н. Лук'янчикова, Д.С. Львова, Т. Мальтуса, П.М. Нестерова, Ю.Б. Осипова, К.В. Папенова, В.К. Паписова, І.М. Потравного, В.Ф. Протосова, В.Ф. Реймерса, А.Г. Терехова, Н.В. Чепурных, А.В. Шевчука та ін.

Дослідженнями цих економістів створені фундаментальні основи ефективного природокористування та охорони навколишнього середовища. Разом з тим, проблема комплексної оцінки підвищення ефективності виробничого підприємства, що включає як елементи механізму раціонального природокористування і стимулювання розробок екологічно більш чистих технологій, так і економічного регулювання екологічної діяльності, у науковій літературі поки що не знайшла належного визнання.

**Викладення основного матеріалу.** Основними напрямками вдосконалення економічного механізму екологічного регулювання є модернізація існуючих регуляторів, здійснювана одночасно з розробкою і впровадженням у практику нових ринкових інструментів. Розробці теоретичних та прикладних питань природоохоронної діяльності присвячені наукові праці багатьох вчених-економістів. Проте наукові розробки у більшості випадків присвячені загальній характеристиці впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище або організаційно-економічним механізмам природоохоронної діяльності окремих галузей господарства. Все це ставить на порядок денний питання про необхідність удосконалення економічного механізму захисту навколишнього середовища.

В сучасних умовах, самостійності народногосподарських об'єктів різного рівня, ефективність економічного механізму регулювання екологічної діяльності визначається його здатністю узгоджувати цілі функціонування і розвитку двох головних ланок територіально-виробничого комплексу - підприємства і регіону. Розробка заходів, стимулювання природоохоронної діяльності та раціонального використання природних ресурсів на підприємствах сприятиме накопиченню фінансових та матеріальних ресурсів у регіоні, необхідних для забезпечення його соціально-економічного і екологічного розвитку, пов'язана з вирішенням двох завдань. На нашу думку, вирішення проблем раціонального природокористування потребує суттєвого удосконалення існуючих організаційної структури та дієвого механізму регулювання охорони та раціонального використання природних ресурсів підприємств, як на макро - так і на мікро - рівнях. Також слід приділити увагу ідеї стійкого розвитку, відповідно до якої екологічні та економічні цілі в динаміці збігаються.

Одним із найважливіших напрямів екологічної модернізації є розробка і реалізація стратегії екологічно орієнтованого менеджменту й екологічного

підприємництва. Цьому сприяють: розвиток екологічного законодавства і посилення впливу екологічного права на цілі підприємницької діяльності; зростання ролі екологічних якостей і характеристик товарів та продуктів на ринку як передумови їх виробництва і реалізації; посилення тиску громадськості на підприємств для дотримання екологічних інтересів населення. З урахуванням екологічних проблем потрібна сертифікація виробництв та окремих видів продукції тощо. На нашу думку, еколого-економічний механізм управління природоохоронною діяльністю – найважливіша передумова сталого розвитку. Механізм управління може здійснюватися двома шляхами:

- шляхом корегування стратегії природокористування і встановлення механізму прийняття оперативних рішень відповідно до умов, що змінюються і передбачаються;

- шляхом природоохоронної політики, що може і повинна сама по собі активно впливати на формування сприятливих умов свого наступного розвитку – зокрема, шляхом підвищення рівня екологічної освіченості суспільства, нарощування природоохоронного потенціалу тощо.

Таким чином, активна адаптація механізму досягається шляхом цілеспрямованої зміни зовнішнього середовища відповідно до майбутньої мети охорони і раціонального використання природних ресурсів.

В Україні екологічне регулювання здійснюється через відповідні нормативно-правові акти. Упродовж 2005-2010 рр. ухвалено низку екологічних законів, що визначають засади та рамки діяльності щодо захисту довкілля, передбачають реалізацію державних екологічних програм, стверджують право власності на природні ресурси. Законами визначено такі цілі: регулювання захисту довкілля, використання природних ресурсів і підтримання екологічної безпеки; запобігання можливій шкоді довкіллю від економічної та іншої діяльності; збереження природних ресурсів, різноманіття живої природи, ландшафтів, унікальних територій та природних об'єктів, які є частиною історичної та культурної спадщини України. Верховною Радою України ратифіковано значну кількість міжнародних екологічних угод. Ці угоди стосуються не лише глобальних питань захисту довкілля, а й питань захисту і збереження біологічного та генетичного різноманіття та природних екосистем. Головним органом виконавчої влади України з питань раціонального використання природних ресурсів є Міністерство екології та природних ресурсів України (МЕПР). До центрального апарату міністерства входять департаменти: з питань ядерної безпеки, з питань екологічної безпеки, з питань охорони довкілля та природних ресурсів, з питань координації та системного розвитку. МЕПР відповідає за розроблення екологічної політики України та визначення стратегічних завдань для впровадження її через свої місцеві підрозділи. Регіональні представництва МЕПР здійснюють державну екологічну експертизу, екологічний та економічний аналіз, моніторинг стану довкілля, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, а також контроль за виконанням вимог екологічного законодавства. Обласні органи МЕПР підпорядковуються не лише міністерству, а й обласним державним адміністраціям. У процесі розроблення та впровадження екологічної політики МЕПР співпрацює з іншими органами виконавчої влади. Серед них насамперед варто згадати такі: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство економіки, Міністерство фінансів.

Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднених речовин у навколишнє природне середовище, захоронення (складування) відходів промислового, сільськогосподарського, будівельного та іншого виробництв. Платежі підприємств (установ, організацій), а також громадян за викиди і скиди забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, захоронення (складування) відходів та за інші види шкідливого впливу в межах лімітів стягуються з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств чи окремих громадян. Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів (зниження родючості ґрунту, продуктивності лісів, продуктивності водойм) у результаті володіння і користування ними встановлюються також на основі відповідних нормативів. Платежі за використання природних ресурсів надходять до державного та місцевих бюджетів і спрямовуються на виконання робіт з відтворення цих ресурсів, підтримання їх у належному стані. Платежі за забруднення навколишнього природного середовища надходять до місцевих, обласних і державного фонду охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні: 70, 20 і 10%. Кошти місцевих і державного позабюджетного фондів охорони навколишнього природного середовища мають використовуватися тільки для цільового фінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, а також заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу навколишнього природного середовища на здоров'я людей. Протягом останніх років в Україні продовжувалась робота з вдосконалення економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. Не менш важливим напрямом роботи було забезпечення фінансування природоохоронної сфери, головним чином, за рахунок впроваджених зборів за забруднення довкілля та спеціальне використання природних ресурсів. Зокрема, впроваджено базові нормативи плати за користування надрами за видобування корисних копалин та нормативи плати за спеціальне використання водних ресурсів, які затверджені постановами Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 1014 та від 8 лютого 1997р. №164. Розвиток економічної реформи в Україні та недосконалість діючого Тимчасового порядку, зокрема, єдиного для всіх видів корисних копалин нормативу в розмірі 1 відсотку ціни реалізованої мінеральної сировини (для вугільної промисловості застосовувався коефіцієнт 0,5), вимагав створення механізму, який відповідав би міжнародним стандартам. Розроблені нормативи плати за користування надрами для видобування корисних копалин, диференційовані залежно від їх видів, є мінімальною величиною плати, яку користувачі надр мають вносити незалежно від умов і результатів господарювання. Вони розглядаються як базові і в подальшому мають диференціюватися залежно від геологічних особливостей родовищ та умов їх експлуатації.

Для реалізації механізму впливу екологічних чинників на конкурентоспроможність компаній на ринку, у розвинутих країнах-членах СОТ широко застосовується комплекс міжнародних екологічних стандартів ISO серії 14000 «Системи управління навколишнім природним середовищем» (Environmental Management Systems – EMS). Стандарти ISO серії 14000 орієнтують товаровиробників не на окремі норми викидів забруднюючих речовин, а на впровадження екологічного менеджменту, що конкретизується центральним серед документів цієї серії стандартом ISO 14001. Відповідність саме цьому стандарту є предметом екологічної сертифікації діяльності товаровиробників та їх продукції, а отже, згідно з правилами СОТ і ЄС, «перепусткою» на міжнародні ринки, що скасовує технічні бар'єри в торгівлі.

Зарубіжна практика господарювання засвідчила, що імплементація екологічних стандартів показників «життєвого циклу» випуску продукту та його впливу на навколишнє природне середовище, з одного боку, спричиняє тиск на компанії, спонукаючи їх підвищувати якість товарів завдяки вдосконаленню технології та організації виробництва і надавати продукту ті особливості, які відповідають споживчому попиту й еколого-соціальним потребам, отримуючи нові конкурентні переваги.

Систематизація чинників, що характеризують вигоди підприємств, що застосовують екологічні стандарти у своїй діяльності наведено у табл.1.

**Таблиця 1.**

**Взаємозалежні переваги та недоліки дотримання існуючих екологічних стандартів підприємствами**

<b>Вигоди компаній, що дотримуються екологічних стандартів</b>	<b>Втрати у бізнесі через недотримання екологічних вимог</b>
<i>Екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє економити на витратах ресурсів і знижувати собівартість продукції</i>	
Зниження матеріальних витрат завдяки рециркуванню вторинної сировини і раціональному споживанню вихідної.	Випереджаюче зростання матеріальних витрат порівняно з конкурентами, що використовують мало- і безвідходні технології.
Зниження енергомісткості виробництва, економія на освітленні та опаленні	Відставання від конкурентів у перспективних науково-дослідних розробках, які сприяють розвитку фірми
Відсутність непередбачених витрат на оплату страхових полісів.	Гірші можливості для залучення інвесторів
Надійне вкладення капіталу у перспективні прибуткові сфери.	Зростання штрафів за порушення екологічних вимог, стандартів
<i>Екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє підвищувати продуктивність праці на підприємстві</i>	
Залучення високоосвіченого, кваліфікованого персоналу.	Гірші умови для набору висококваліфікованого персоналу
Краща інтеграція з місцевим співтовариством	Несприятливі перспективи для розвитку завдяки протидії місцевих мешканців та місцевого самоврядування
<i>Екологічні стандарти, дотримання яких дозволяє підприємству покращувати власну позицію на цільовому ринку збуту</i>	

Одержання доходу від продажу екологічно чистої продукції та надання екологічних послуг	Підвищена увага з боку влади, жорсткий контроль за виконанням екологічних нормативів
Привернення до своїх товарів «зеленого» споживача, зростання обсягу продажів	Зростання страхових внесків
Зміцнення репутації фірми-виробника, розширення можливостей для реклами товарів і послуг на ринку завдяки «зеленому» маркетингу	Втрата споживачів, які вважають за краще придбати екологічно безпечні товари і послуги. Зниження іміджу.

Таким чином «розкручується» ланцюг механізму позитивного впливу екологічних вимог і стандартів та обумовлених ними природоохоронних дій на зміцнення конкурентоспроможності компаній, їх кластерних утворень, галузей. Тобто, екологічні нормативні регламенти сучасного міжнародного товарообміну сприяють підвищенню загального ступеня «просунутості» компаній і поліпшенню стану ділового клімату як на мікро-, так і на макрорівнях економіки, виступаючи засобом зміцнення конкурентоспроможності. Наведений висновок може бути абсолютно справедливим і для економіки України за умови виключення із сфери впливу корупційної компоненти, що може звести нанівець увесь позитивний результат.

Незважаючи на добровільність стандартів, за словами голови ISO/TC 207 Джима Діконса, через 10 років від 90 до 100 % великих компаній, у тому числі транснаціональних, будуть сертифіковані відповідно до цих стандартів. Підприємства намагатимуться одержати сертифікацію за ISO 14000 в першу чергу тому, що така сертифікація (або реєстрація за термінологією ISO) буде однією з неодмінних умов маркетингу продукції на міжнародних ринках (наприклад, нещодавно ЄС оголосило про свої наміри допускати на ринок країн співдружності тільки ISO-сертифіковані компанії).

Серед інших причин, через які підприємство може потребувати сертифікації або впровадження СЕМ (система екологічного менеджменту), можуть бути такі:

- така система сприяє зниженню виробничих та експлуатаційних витрат;
- при налагодженій СЕМ легше виконувати державні екологічні вимоги й доводити, що компанія працює відповідно до виданих їй екологічних дозволів;
- банки охочіше інвестують підприємства з добре функціонуючою СЕМ, тому що це знижує їх ризики та в цілому є ознакою високого менеджменту;
- попередження екологічних катастроф на підприємстві, що можуть призвести до фінансового банкрутства за лічені секунди;
- деякі клієнти бажають працювати тільки з компаніями, що мають СЕМ;
- підприємства із СЕМ, визнаною на міжнародному рівні, більш конкурентоспроможні на ринку [6, с.24-31].

**Висновки.** Сучасні екологічні проблеми породжені певною мірою відставанням розвитку економічної думки суспільства загалом. Недостатньо уваги приділяється вирішенням питань з усунення та попередження наслідків економічної діяльності підприємств у вигляді забруднень і деградації навколишнього середовища та ресурсів.

Вдосконалення та реалізація механізму економічного регулювання екологічної діяльності з урахуванням галузевих особливостей підприємств забезпечить прямування до сталого типу економічного розвитку. Стратегія сталого типу економічного розвитку забезпечуватиме задоволення не тільки потреб сьогодення, але, й здатність задовольняти потреби майбутніх поколінь. Прихильники сталого розвитку здебільше звертають увагу, саме на попередження навантаження на наколишне природне середовище, як наслідок функціонування підприємств, що безпосередньо має незворотній характер.

#### Використана література.

1. Економіка природокористування: навч. посіб. / [В. С. Вершак, Е. М. Мамон, К. Є. Фрідман та ін.]. – Дніпропетровськ: Журфонд, 2009. – 226 с.
2. Основи екології та екологічного права: Навчальний посібник/ Юрій Бойчук, Михайло Шульга, Дмитро Цалін, Валерій Дем'яненко.; За ред. Юрія Бойчука, Михайла Шульги., - Суми: Університетська книга, 2004. - 351 с.
3. Сухарев С. Основи екології та охорони довкілля: Навчальний посібник/ Міністерство освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 391 с.
4. Царенко О. Основи екології та економіка природокористування: Навч. посібн. для студ. вузів/ Олександр Царенко, Олександр Несветов, Микола Кадацький., - 2-е вид., стереотипне. - Суми: Університетська книга, 2004. - 399 с.

#### References.

1. Vereshhak, V. S., Mamon, E. M. and K. E. Fridman (2009), *Ekonomika pry`rodokory`stuvannya* [Economics], navch.posib: Dnipropetrovs`k: Zhurfond, Ukraine.
2. Bojchuk, Y. M., Shul`ga, M. V., Czalin, D. A. and Dem'yanenko V. L. (2004), *Osnovy` ekologiyi ta ekologichnogo prava* [Fundamentals of ecology and environmental law], navch.posib: Sumy`: Universty`tets`ka kny`ga, Ukraine.
3. Suxarev, S. V. (2006), *Osnovy` ekologiyi ta oxorony` dovkillya* [Fundamentals of ecology and environmental protection], navch.posib: Ministerstvo osvity` i nauky` Ukrayiny`, Uzhgorods`ky`j nac. un-t. - K.: Centr navchal`noyi literatury` Ukraine.
4. Czarenko, O. K. (2004), *Osnovy` ekologiyi ta ekonomika pry`rodokory`stuvannya* [Fundamentals of ecology and environmental Economics], 2nd ed Sumy`: Universty`tets`ka kny`ga Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.



ТОВ "ДКС Центр"